

חלק 1- פתיחה

מאמרו של חגי עמית "האבטלה בשפל- אך למה יותר משפחות עובדות הן עניות?" מציג נתוני תעסוקה בישראל לשנת 2017 ולשנים שקדמו לה. לדבריו, נרשמה מגמת עליה בשירות התעסוקה וירידה מתמשכת בשיעורי האבטלה בשנים 2015-2017. מאחר שקיימת יציבות במספרם של המפוטרים במשק, הרי שנתונים אלו מצביעים על עליה במספר האזרחים היוצאים ממעגל האבטלה, ומקורם מוערך על-ידי שירות התעסוקה כירידה במספר תובעי הבטחת הכנסה. עמית מציג מספר סיבות אפשריות לנתון זה נוסף על זו של שירות התעסוקה: ראשית, הפעלת תכנית "מעגלי תעסוקה" למקבלי הבטחת הכנסה עד גילאי 55, במסגרתה עברו הפונים סדנאות הכשרה במטרה לשלבם במעגל העבודה ולמנוע את כניסתם ל"אבטלה עמוקה"- שפירושה ותק של כתשעה חודשים ויותר מחוץ למעגל העבודה. שנית, הגידול בתחרות במשק הביא לצורך בידיים עובדות. שלישית, חלה התייעלות בתהליכי חיפוש העבודה באינטרנט, אשר השפיעו על מציאת עבודה מצד הפונים. עם זאת, לדברי עמית, נתונים מקבילים מעידים כי יותר משפחות עובדות הן עניות, משום שחלק גדול מהמועסקים מרוויחים שכר נמוך, אשר אינו מאפשר קיום בכבוד.

הטיעון המרכזי העולה מן הכתבה הוא כי אין די ביציאה ממעגל האבטלה וכניסה לשוק העבודה על-מנת לצאת ממעגל העוני. בעבודה זו אדון באופי של מדינת ישראל כמדינת רווחה ואת הגלגולים שעבר אופיו של משטר זה, במקביל ולחוד מתהליכים גלובליים אחרים. אנסה לענות על השאלה מהו סוג משטר הרווחה המונהג במדינת ישראל, על בסיס מאמרים שדנו בסוגיה, תוך התייחסות לטענה המרכזית בכתבתו של עמית. בהמשך, אדון בפתרונות המוצעים בספרות במטרה לצמצם את פערי אי-השוויון במישור התעסוקתי. לבסוף, אתייחס למאמרם של בקר (2017) וכורזים-קורושי ובניש (2011) ובאופן שאלו היו בוחנים את המקרה של משפחות עובדות עניות.

חלק 2- משטר הרווחה בישראל

ישנן הגדרות רבות למדינת הרווחה. בכללן אלו מתייחסות למדינת רווחה כמדינה דמוקרטית-ליברלית המונעת על ידי שוק חופשי, ואשר מטרתה לתקן את השלכותיו השליליות על פרטים ועל משפחות. מדינת רווחה שואפת לספק מענה לצרכים אנושיים בסיסיים של אזרחיה, כחלק ממימוש זכויותיהם הפוליטיות, ובכך להבטיח את בטחונם הסוציאלי של אזרחיה בתחומים שונים, בהם תזונה, טיפול רפואי, דיוור, חינוך, בריאות והכנסה (תרשיש, 2017). מיילס (2014) טוען כי מדינת רואה במדינת רווחה כמוסד שגובה מן המבוססים יותר כדי להשלים את הדרוש להשלמת הכנסתם והשתכרותם של המבוססים פחות. אחת הפעולות של מדינת הרווחה בתחום התעסוקה היא שמירה על רמה גבוהה של תעסוקה ומניעת אבטלה (תרשיש, 2017). בכתבתו של עמית מוארת ישראל בזרקור הרווחה, כמי שפועלת להפחתת האבטלה ולהעלאת רמת התעסוקה. מנגד, הנתונים מראים על עלייה במשפחות העניות העובדות. מהו אם כן סוג משטר הרווחה המונהג בישראל ואשר יכול להסביר נתונים אלו?

אספינג-אנדרסון ואחרים (אצל תרשיש, 2017) הציעו מספר מודלים בנוגע לסוגים שונים של משטרי רווחה. שני הצירים- ריבוד חברתי ודה-קומודיפיקציה, עמדו בבסיס מחקריהם להגדרתן של מדינות שונות לפי טיפולוגיה של שלושה משטרי רווחה: (1) משטר רווחה ליברלי; (2) משטר רווחה סוציאלי-דמוקרטי; (3) משטר רווחה קורפורטיסיטי. בבחינת התפתחותה של ישראל בהיבט זה על ציר הזמן, נראה כי בשנות החמישים של המאה הקודמת הונהג בה משטר רווחה סוציאלי-דמוקרטי, שהיווה כלי לקידום יעדים של שוויון, ביטחון סוציאלי ואינטגרציה חברתית, תוך שימת דגש על ערך האזרחות החברתית. בשנות השבעים דאז חלו תמורות פוליטיות בישראל ובעולם, שנשאו עמן רעיונות נאו-ליברליים. עם המהפך הפוליטי בשנות השמונים של המאה הקודמת ועלייתו של הגוש הימני לשלטון, החלו רעיונות אלו לחלחל למדיניות הרווחה. שלטון הימין התנגד למדיניות החלוקתית, והשיח הסוציאלי-דמוקרטי פינה מקום לשיח של כלכלה חופשית, הפרטה וקיצוץ תקציבי. מאז שנות השמונים ניכר צמצום באחריות המדינה לרווחת תושביה, כפי שהתבטא בהפרטה ובצמצום ההשקעה בתחומי חינוך ודירה, ומעבר למדיניות סלקטיבית מוקשחת הדוגלת בעקרון "זכות החסר". תוצאות מדיניות זו היו עליה חדה במדדי אי-השוויון והעוני, ושחיקה של המעמד הבינוני. עם זאת, המדינה נקטה ברבות השנים מספר פעולות שיש בהן אלמנט סוציאלי-דמוקרטי מובהק דוגמת חיקוק חוק בריאות ממלכתי, שירותי רפואה חינמיים מתקדמים. אלו מסווגים אותה כמשטר הנוטה לניאו-ליברליות אך שיש בו קיום של מדינות רווחה בים התיכון- "המשפחה המורחבת", בשל היותה של הדת חלק בלתי נפרד ממוסדות המדינה, וכן הנטייה לקליינטליזם-פרטיקולריזם.

מייילס (2014) טוען כי מספר גדול של מקומות עבודה בשכר נמוך עשוי לשקף מאגר גדול של עובדים לא מקצועיים, או על מקומות בהם עובדים מקבלים שכר שאינו נאות. זו התמונה העולה מכתבתו של עמית (2017), לפיה אכן יש גידול בשיעורי התעסוקה, אולם אלו שיצאו למעגל העבודה משכתיים בעבודות בשכר נמוך מאד או בעבודות שאינן דורשות התמקצעות, מה שמותיר אותן בתחתית הסולם החברתי ומשמר את מעמדתן כמשפחות עניות, חרף היותן עובדות. המעבר ממעמד של מקבל קצבה למעמד של עובד שכיר אינו מבשר בישראל על חיי רווחה, ומצביע על העובדה ששכר המינימום אין בו כדי לכלכל משפחה בצורה נאותה.

לצד זאת, לא ניתן להתעלם מתהליכים גלובליים ברמת המאקרו, שאינם בחסותו הבלעדית של המשטר הליברלי ואשר עשויים גם הם להשפיע על מצב העוני בקרב העובדים. מייילס (2014) מונה מספר אתגרים למדינת הרווחה ולמלחמתה באי השוויון הקשורים במגמות עולמיות בחברה המערבית: ראשית, דחייית החיים הבוגרים והארכת תלות בני הנוער בהוריהם בשנות הברגרות